

SECTION 7. FINE ARTS, DECORATIVE ARTS, RESTORATION

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-609-6-13>

DEVELOPMENT PROSPECTS FOR THE PAINTING DECORATION OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA'S DORMITION CATHEDRAL

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЖИВОПИСНОГО ОЗДОБЛЕННЯ УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Bardik M. A.

*Candidate (PhD) in Art History,
Leading Researcher at the Scientific-
Research Department of the History
of the Kyiv-Pechersk Lavra
and Museology
National Preserve 'Kyiv-Pechersk
Lavra'
Kyiv, Ukraine*

Бардік М. А.

*кандидат мистецтвознавства,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу історії
Києво-Печерської лаври
та музейництва
Національний заповідник
«Києво-Печерська лавра»
м. Київ, Україна*

25-й річниці відродження
Успенського собору Києво-Печерської лаври
присвячується

Tempus fugit. Здається неймовірним, що минуло вже чверть століття, як у Києво-Печерській лаврі був освячений відбудований із руїн Успенський собор. У ньому архітекторам, будівникам вдалося поєднати уцілілу під час підриву (1941) збережену частину XVIII ст. з новими компартиментами. У храмі відродилося літургійне життя, перерване наприкінці 1920-х. Для його естетичного забезпечення в питанні живопису першочергово увага приділялась створенню комплексу іконостасів: Великого іконостаса та іконостаса притвору, тобто іконостасів центральної частини, а також іконостасів бічних приділів, де також можна служити літургії.

Були проведені масштабні роботи по створенню стінопису інтер'єру та екстер'єру. Українські художники, зазираючи в архівні відображення минулого, розписували собор, повертали життя зниклим композиціям. Настінним живописом прикрашено більшу частину собору:

основний об'єм, куди входять три апсиди (головний вівтар, жертовник і дияконник), центральний і два бічних нефи, притвор, нижній південний приділ святого апостола і євангеліста Іоанна Богосолова, західні і південні хори, включно з верхнім південним приділом святого апостола Андрія Первозваного. Виконаний, по більшості, у стилістиці українського барокового живопису, храмовий живопис викликає зацікавлення у відвідувачів, він уже став знаним завдяки ілюстрованим науково-популярним виданням. В автентичній частині собору зберігся настінний живопис в академічній традиції, яким прикрасили храм у 1897–1901 рр. Відповідно до цієї традиції були виконані сучасні розписи у південно-західній частині хорів. У той же час ставити крапку у справі живописного оздоблення ще зарано, і ми вважаємо за доцільне поміркувати над перспективами розвитку живописної декорації Успенського собору.

Перший її напрям стосується розпису інтер'єру бічних приділів.

Потрапивши в собор і піднявши голову, відвідувач зразу ж помітить відсутність розписів у верхньому приділі ліворуч (північно-східна частина верхнього ярусу). Це – приділ Преображення Господнього. Свого часу, коли розроблялась концепція відтворення стінопису Успенського собору, яка, в основному, спиралась на перелік композицій, написаних наприкінці 1720-х [1], пропонувалось цей приділ розписати [2, с. 132–134]. Зазначимо, що до 1840–1843 рр. його вівтарна частина залишалась нерозписаною, тому в питанні її живописного вирішення маємо певну свободу дій. А сам приділ, який видно знизу, мав чітку програму розписів. Наведемо її, звернувшись до переліку композицій.

«На “склепінні” уверху “Страшний суд”. Господь Христос сидить у хмарах; з ним безліч ангелів; над Ним напис... Нижче ангел тримає хрест великий, золотий, напис.. (Мф, 24). З південного боку зображено горній Єрусалим на хмарах.

Нижче між вікнами: 1) цар Соломон тримає в руках хартію з написом... 2) св. пророк Ісаїя з хартією в руках, напис... 3) св. пророк Іоїль тримає в руках хартію з написом... 4) св. пророк Малахія... 5) св. апостол Филип... 6) св. пророк Даниїл... 7) преподобний Єфрем Сирін... 8) св. Ієронім...

Уверху – дві сурми, що сурмлять: постаньте, мертві, ідіть на Суд» [1, арк. 32 зв. – 32 а зв.].

Образотворчим джерелом для відтворення цих композицій можуть слугувати акварелі розрізів храму, виконаних Ф. Солнцевим (1843) [3, с. 241]. Акварелі використовували художники, коли розписували центральну частину храму і приділ святого апостола Андрія Первозваного (без вівтаря).

Без настінного живопису наразі перебуває і нижній північний приділ святого первомученика архidiaкона Стефана. Його розписи були виконані в 1813 (вівтар) і 1814 (приділ) рр. [3, с. 99–101]. З них достеменно відомо про одну з композицій, про яку згадували автори концепції відтворення стінопису: «...в приділі святого Стефана на склепінні було зображення Христа-Судді серед ангелів і святих. На південній стіні – пекло з грішниками, далі – “багач у полум’ї” та “Лазар на ложі Авраама”. Ці зображення пропонується відтворити...» [2, с. 132]. До речі, у виконанні композиції «Страшного суду» корисними було б архівне фото з колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» (далі – НЗКПЛ) [4].

Щоправда тут виникає питання. З наведених вище матеріалів бачимо, що композиція «Страшний суд» має бути написана і в Преображенському, і в Стефанівському приділі. Крім того, слідуючи матеріалам по розпису Успенського собору 1897–1901 рр., на західній стіні південно-західних хорів художники вже написали грандіозну композицію «Страшний суд», прототипом якої була архівна фотографія початку ХХ ст. з зібрання НЗКПЛ [5]. Отже, в Успенському соборі вимальовується перспектива трьох «Страшних судів». Чи не забагато? Хоча... Сучасна людина по виходу з храму може заглибитись у смартфон, і «Страшний суд», навіть у трьох варіантах, поступиться місцем стрічці новин і повідомлень.

Другий напрям розвитку монументального живопису Успенського храму стосується розпису екстер'єру. Композиції на всіх фасадах і барабанах куполів уже написані. Залишилась ділянка на західному фасаді: стіна над головним входом та дві стіни обабіч неї. Звернімось до Переліку композицій, щоб з'ясувати відповідний сюжетний ряд розписів 1720-х [1, арк. 35 зв.–35 а].

«Уверху в сяйві Бог Отець, навпроти Нього Бог Син у сяйві; Бог Отець і Бог Син сидять на тронах золотих; вище – Бог Дух Святий у вигляді голуба також у сяйві, оточений шістьма вогняними шестикрилими серафимами. Нижче Святої Трійці Взяття на небо Пресвятої Богородиці; біля Богородиці одні ангели тримають хмари, а інші з гілками райськими в руках ідуть з Нею на небо; нижче стоять на хмарах Антоній і Феодосій печерські.

На стінах з правої і лівої сторони зображено по шести апостолів, яких несуть на хмарах ангели; з ними сидять на хмарах же святителі, а також Діонісій Ареопатит, Ієрофей Дивний і Тимофій, котрих несуть ангели, в їхніх руках написи. Над великими дверима на бляті (М.Б.: на дощці) Успіння Пресвятої Богородиці; нижче на правій стороні від дверей – гріб Пресвятої Богородиці, на який дивляться св. апостоли, у числі яких дивиться і Фома. На лівій стороні зображений град

«Гефсіманія», з якого несеться св. апостолами тіло Пресвятої Богородиці до гробу; попереду іде св. Іоанн з райськими квітами» [1, арк. 35 зв.–35 а].

Для виконання розписів можна використати архівні фото з фондової збірки НЗКПЛ, на яких зафіксовано вигляд західного фасаду Успенського храму [6].

Подальші роботи по створенню монументального живопису Успенського собору потребують фінансової підтримки, уваги меценатів і всіх небайдужих. Успенський собор Лаври пережив багато випробувань, але завжди відроджувався у новій красі і славі. Віримо, що так буде надалі, і комплекс храмових розписів набуде свого звершення.

Література:

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського Фонд І. Справа 5412.
2. Сліпченко Н., Ошуркевич Л., Сьомочкін І. Концепція відтворення стінопису Успенського собору Києво-Печерської лаври. *Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація»*. Львів, 2000. Число 11. С. 101–144.
3. Бардік М. А. Оновлення монументального живопису Успенського собору Києво-Печерської лаври і Софії Київської в першій половині ХІХ століття : монографія. Київ, 2019. 310 с. : іл.
4. Національний заповідник «Києво-Печерська лавра». Фондова збірка. Група зберігання «Фото». КПЛ-Ф-1596, 5638.
5. Національний заповідник «Києво-Печерська лавра». Фондова збірка. Група зберігання «Фото». КПЛ-Ф-3738.
6. Національний заповідник «Києво-Печерська лавра». Фондова збірка. Група зберігання «Фото». КПЛ-Ф-1251, 1257.